

IKKI YOQLAMA SOLIQQA TORTISH MUAMMOLARI BO‘YICHA NAZARIY TUSHUNCHALAR.

RAXMONOV DONIYOR IXTIYORJON O‘G‘LI

Bank-Moliya Akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Soliq to‘lovchi ro‘yxatdan o‘tgan davlat (soliq rezidenti) va soliq to‘lovchi daromad olgan ya'ni soliq manbai bo‘lgan davlatlar o‘rtasida soliqqa tortish yurisdiksiyasining takrorlanishidan kelib chiqadi. Agar ikkala davlat ham soliqqa tortish bo‘yicha o‘z kuchlarini to‘liq ishga solsalar, unda xalqaro investitsiyalar uchun soliq yuki milliy investitsiyalarga nisbatan ancha yuqori ko‘rsatkichni qayd etadi. Buning oldini olish uchun hukumatlar ikki baravar soliqqa tortilmaslik choralari ko‘radi.

Kalit so‘zlar: *soliq, ikki yoqlama soliqqa tortish, daromad, yagona manba, sof foyda, kapital, soliq to‘lovchi.*

Annotation. It arises from the duplication of taxation jurisdiction between the country where the taxpayer is registered (tax resident) and the countries where the taxpayer receives income, i.e. the source of tax. If both countries use their full powers of taxation, the tax burden on international investment will be much higher than on domestic investment. To avoid this, governments take measures to avoid double taxation.

Key words: *tax, double taxation, income, sole source, net profit, capital, taxpayer.*

Аннотация. Оно возникает в результате дублирования налоговой юрисдикции между страной регистрации налогоплательщика (налоговым резидентом) и странами, в которых налогоплательщик получает доход, т.е. источник налога. Если обе страны будут использовать все свои полномочия по налогообложению, налоговое бремя на международные инвестиции будет намного выше, чем на внутренние инвестиции. Чтобы избежать этого, правительства принимают меры по избежанию двойного налогообложения.

Ключевые слова: *налог, двойное налогообложение, доход, единственный источник, чистая прибыль, капитал, налогоплательщик*

Ma'lumki, iqtisodiy faoliyat jivojlangani sari milliy chegaralarni kesib o'tib, transchegavraviy faoliyatga aylanadi, xalqaro miqyosda ish yurita boshlaydi. Soliqqa tortish vakolati esa davlatga tegishli ya'ni davlat yurisdiksiyasidan chetga chiqa olmaydi. Ushbu nomuvofiqlikdan kelib chiqadigan muammolardan biri bu ikkiyoqlama soliqqa tortishdir. Oddiyroq qilib aytganda soliq to'lovchi ro'yxatdan o'tgan davlat (soliq rezidenti) va soliq to'lovchi daromad olgan ya'ni soliq manbai bo'lgan davlatlar o'rtasida soliqqa tortish yurisdiksiyasining takrorlanishidan kelib chiqadi. Agar ikkala davlat ham soliqqa tortish bo'yicha o'z kuchlarini to'liq ishga solsalar, unda xalqaro investitsiyalar uchun soliq yuki milliy investitsiyalarga nisbatan ancha yuqori ko'rsatkichni qayd etadi. Buning oldini olish uchun hukumatlar ikki baravar soliqqa tortilmaslik choralarni ko'radi.

Ikki yoqlama soliqqa tortish tushunchasi keng ma'noli hisoblanadi. Ya'ni quydagi tushunchalar ham shular jumlasidandir:

1. Turli soliqlarni daromad (kapital)ning yagona manbayidan olinishi;
2. Qo'shma korxonada xorijiy ishtirokchisining foydasini xorijga o'tkazilayotgan paytda soliqqa tortish va xuddi shu foydani xorijiy ishtirokchi mamlakatida soliqqa tortilishi;
3. Sof foyda (daromad) (korporatsiyalar foydasi) va undan to'lanadigan dividendlarni ular shaxsiy daromadga aylanayotgan paytda soliqqa tortish.

Boshqa mamlakatda to'langan soliqlarni bu mamlakatda hisobga olish yoki bir mamlakatdagi soliqqa tortish manbayini ikkinchi mamlakatda soliqqa tortishdan ozod qilish yo'li bilan ikki marta soliqqa tortishdan qutilish mumkin. 1979-yilda BMT tomonidan manfaatdor davlatlar o'rtasidagi munosabatlarda ikki marta soliqqa tortishga barham berish uchun maxsus konvensiya ishlab chiqilgan bo'lib, uning asosida ikki tomonlama bitimlar imzolanadi. Ular tomonidan o'rnatilgan soliqqa tortish tartibiga ko'ra

qo'shma korxonalar xorijiy ishtirokchisi o'z foydasini xorijga o'tkazayotgan paytda qo'shimcha soliqdan ozod qilinadi.

Ikki yoqlama soliqqa tortish tushunchasini ya'nada soddaroq qilib izohlansa, quydagi ta'rif anchagina tushunarli va aniqroq mos kelishi mumkin. Ya'ni, Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortish deganda ikki yoki undan ortiq mamlakatda bir soliq to'lovchining faoliyati aynan bir xil yoki o'xshash soliq turi bilan bir vaqtning o'zida soliqqa tortish ifodalanadi.

Ikki yoqlama soliqqa tortishni belgilovchi ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

- soliqqa tortish obyektining o'xshashligi; soliqqa tortish subyektlarining
- o'xshashligi;
- soliq to'lash muddatining o'xshashligi; soliq to'lovining bir xilligi va boshqalar.

Har bir mamlakatda soliq qonunchiligini kengaytirish va huquqiy jihatdan mustahkamlash, shuningdek, tovar, xizmat va kapitalni eksport qiluvchilarga soliq imtiyozlari berish bilan bog'liq tadbirlarning umumiy yig'indisi mamlakatning tashqi soliq siyosati deyiladi. Ushbu siyosatning qaysi tomonga yo'nalishi muayyan vaziyatdan kelib chiqadi. U byudjet daromadlarini oshirish nuqtai nazaridan yoki eksportni qo'llab-quvvatlash maqsadidan kelib chiqishi mumkin.

Har bir mamlakat uchun xalqaro soliq munosabatlarini tartibga solinishida quyidagilar asosiy vositalar hisoblanadi:

- bir yoqlama chora-tadbirlar yoki milliy soliq siyosatining chora-tadbirlari bo'lib, boshqa mamlakatlar hukumatlari bilan hech qanaqa kelishuvlarsiz amalga oshiriladi (mamlakatda faoliyat yuritayotgan xorijliklar va mamlakatning xorijda faoliyat yuritayotgan fuqaro va korxonalariga nisbatan soliq tartibining belgilanishi);

- shartnomaviy chora-tadbirlar ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama asosida (xalqaro kelishuv), yoki "soliqlarning garmonlashuvi" deb nomlanadigan kelishuvlar doirasida (ya'ni, ikki yoki undan ortiq shartlashayotgan mamlakatlarning milliy soliq siyosatlarini o'zaro muvofiqlashtirish asosida)gi chora-tadbirlar.

Hozirgi kunda, amalda yuzdan ortiq soliq kelishuvlari mavjud. Bundan tashqari, u yoki bu darajada mamlakatlar o'rtasidagi soliq munosabatlariga tegishli bo'lgan turli xil xalqaro kelishuvlar ham mavjud. Umuman, soliq kelishuvlari bir nechta tur va ko'rinishga ega. Ulardan ayrimlarini alohida ajratib ko'rsatish mumkin: ma'muriy yordam ko'rsatish bo'yicha kelishuvlar; "chegaralangan" soliq kelishuvlari; umumiy soliq kelishuvlari; hadya va merosdan olinadigan soliqlar bo'yicha kelishuvlar; ijtimoiy sug'urta to'lovlari bo'yicha soliq kelishuvlari va boshqalar.

Davlatning ikki yoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishning muayyan usulini tanlashi uning soliq siyosatining maqsadlari "soliq betarafligi" tushunchasiga bog'liq. Xalqaro biznesni soliqqa tortishda bunday soliq qoidalarini yaratish, ular chet elda iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishga to'sqinlik qilmaydi, shu bilan soliq nuqtayi nazaridan tijorat qarorlarining betarafligini ta'minlaydi. Ikki yoqlama soliqqa tortishni bartaraf etishning yuqorida ko'rsatilgan usullari mos ravishda import, eksport va milliy betaraflikni ta'minlaydi. Xalqaro ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish muammosi soliqlardan qochish va soliq to'lashdan bo'yin tovlash muammosi bilan chambarchas bog'liqdir. Soliq to'lashdan bo'yin tovlashda ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish mexanizmini qo'llash uchun davlatlar o'rtasida choratadbirlar ko'rilmogda, shu jumladan, soliq qonunchiligida transfert narxlarini tartibga soluvchi qoidalar, ortiqcha kapitallashuv va imtiyozlardan foydalanish imkoniyatlarini cheklashlar shular jumlasiga kiradi. Soliqqa tortishning hududiy tizimi va soliqlarni kreditlash tizimi alohida mamlakatlarning qonunchiligi darajasida ikki yoqlama soliqqa tortish muammosini hal qilishga imkon beradi. Ikki yoqlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi xalqaro shartnomalar davlatlararo darajadagi ikkiyoqlama soliqqa tortish muammosini hal etishga yordam beradi. Xalqaro amaliyotda bunday shartnomalar, odatda, chet el manbalaridan olinadigan daromadlarni soliqqa tortishdan ozod qilish bilan bir qatorda, soliqqa tortishda cheklovlar ham mavjud.

Hukumatlar, siyosatchilar va fuqarolik jamiyati bilan birgalikda dalillarga asoslangan xalqaro standartlarni yaratish va qator ijtimoiy, iqtisodiy (ikkiyoqlama soliqqa

tortishni bartaraf etish) va ekologik muammolarga yechim topish ustida bir qator xalqaro soliq munosabatlariga doir xalqaro tashkilotlar o'z faoliyatlarini olib bormoqda. Bu xalqaro tashkilotlar iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash va yangi ish joylarini yaratishdan tortib, muhim ma'lumotlar olishga va xalqaro soliqlarni to'lashdan qochishga qarshi, ma'lumotlar va tahlillar, eng yaxshi tajribalarni almashish va davlat siyosati va xalqaro standartlar bo'yicha maslahatlar uchun noyob forum va bilim markazini taqdim etadigan muassasalar hisoblanadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лещенко, С.К. Правовой механизм устранения двойного налогообложения / С.К. Лещенко // Промышленно-торговое право. –2008. – № 3. – С. 64-75.
2. Погорлецкий, А.И. Международное налогообложение: учебник /А.И.Погорлецкий. - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2006. - С. 108.
3. Qodirjon o'g'li, T. B. (2024). SUV RESURSLARIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQ TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(1), 151-153.
4. Ogli, T. B. Q. (2021). XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTLARNING TABIIY RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISHGA ERISHISHLARIDA SOLIQLARNING TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHNING AHAMIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1), 246-250..
5. Turanboyev, B. (2024). O'ZBEKISTON FOND BOZORIDA AKSIYALAR SAVDOSINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI TAHLILI. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 5-8.
6. Turanboyev, B. (2024). ILG'OR XORIJ TAJRIBASI ASOSIDA ELEKTRON TIJORAT FAOLIYATINI SOLIQQA TORTISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 1-4.
7. Boburjon Turanboyev Qodirjon o'g'li, & Mamasoliyev Javlonbek Ortiq o'g'li. (2023). MAMLAKAT YALPI ICHKI MAHSULOTIGA SOLIQ TURLARINING TA'SIRI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9(9), 53–60.